

## ԿՐՕՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՐԹՈՒՐ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

### Ս. ՆՈՎՆԱՆՆԵՍ ՄԿՐՏՉԻ ՎԱԽՃԱՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ՔԱՐՈԶՉՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՒ ՆԻՍՈՒՄ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՄԿՐՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մկրտության և ապաշխարության միջոցով հրեա հանրությանը (ինչու չէ՞ նաև հեթանոսներին) դարձի կոչելով՝ Սուրբ Նովիանները մեկ նպատակ էր հետապնդում՝ պարբերաբար մարդկանց վաղուց սպասված Փրկչի՝ Նիսուս Քրիստոսի գալստյանը<sup>1</sup>: Այս է պարզապես, որ Մկրտիչն իրեն հայտարարում է լույս նախապարաստող սպասյալ Մեսիայի փնտրիչական գործունեության, ուստի հաճախ անվանվում է «Կարապետ», այսինքն՝ առաջնորդ: Մկրտչի քարոզչության այս վերջին՝ ամենակարևոր մասն իր մեջ նաև ընդգծված վախճանաբանական կողմնորոշում է ամփոփում<sup>2</sup>: Նովիանները քողերի միջև անընդհատ խոսում է դարաստանի մասին, հայտարարելով, թե դրա ժամն արդեն խել հասել է՝ խոստովանում է, որ իր պարսկանությունը լույս ցածր, նախապարաստական աշխարհներն են, բուն գործը՝ դարև ու դարաստանը, վերապահված է իր երևից Եկողին<sup>3</sup>:

Կարապետի վախճանաբանական հայացքները ունեն հետևյալ պարկերը՝

ա. «Ապաշխարեցէ՛ք՝ զի մերձեալ է արքայութիւն երկնից» (Մատթ. Գ 2)<sup>4</sup>,

բ. «Բայց ահաասիկ քապար՝ առ արմին ծառոց կայ. ամենայն ծառ որ ո՛չ առնէ զպտուղ բարոք, հարանի և ի հո՛ր արկանի» (Դուկ. Գ 9, Մատթ. Գ 10),

գ. «Որոյ հեծանոցն ի ձեռին խրում սրբե՛լ զկալ իւր, և ժողովե՛լ զցորեանն ի շրեմարանս իւր, և զյարդն՝ այրեցէ՛ անշեջ հրով» (Դուկ. Գ 17, Մատթ. Գ 12):

Զգուշացնելով, որ երկնքի արքայությունը մոտենում է՝ Նովիանները կոչ է անում ապաշ-

1 Առավել մանրամասն փնտ մեր հոդվածը՝ «Նովիանես Մկրտչի քարոզչությունը», «Էջմիածին», 2009, Թ, էջ 32-43:

2 Տե՛ս William Barclay, The Gospel of John, In 2 vol., vol. 1, Edinburgh, 1975, էջ 76-77 (այսուհետև՝ Barclay. The Gospel of John 1). Иисус и Евангелия, Словарь под редакцией Джоэля Грина, Скота Макнайта, Говарда Мармалла, ББИ, Москва, 2003, էջ 267 (այսուհետև՝ Иисус и Евангелия), «Քրիստոնյա Հայաստան», Եր., 2002, էջ 628:

3 Տե՛ս «Толковая Библия, или комментарии на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета», под редакцией А. П. Лапухина, Новый Завет, том 1, Москва, 2007, էջ 73 (այսուհետև՝ Толковая Библия):

4 Այսպես և այսուհետև սուրբգրային մեջբերումները փոխվում են ըստ հետևյալ հրապարակության. «Աստուածաշունչ Մատթան Նին և Նոր Կրակարանաց ըստ ճշգրիտ թարգմանության նախնեաց մերոց ի հեղինական հաւարարմագոյն բնագրէ ի հայկականս բարբառ», Յաշխարասիրութենէ՝ Տառն Ն. Յովհաննու Զոհրապեան վարդապետի ի միաբանութենէ մեծին Մխիթարայ Բաբունապետի և առաջին արքայի», Վենետիկ, 1805 (այսուհետև՝ Զոհրապեան Աստուածաշունչ):



բերեցին»<sup>10</sup>, ինչի համար էլ Նովհանները բանտարկվեց: Սա իր հերթին է հուշում, որ մեսիական գաղափարախոսությունը՝ հրեական ընդվզումների այդ անդադրում աղբյուրը, Մկրտչի քարոզչությանը օգտար չէր<sup>11</sup>:

Այսպես, Նովհաններին ուղղված հարցից՝ «Դու ո՞վ ես», նրա և Սանհեդրինի պատվիրակության ու փարիսեցիների<sup>12</sup> (Յովհ. Ա 24) միջև երկար խոսակցություն է ծագում. «Եւ խոստովան եղև՝ եւ ոչ ուրացաւ. եւ խոստովան եղև եթէ ես՝ ոչ եմ Քրիստոսն: Եւ հարցին ցնա. Իսկ ո՞վ ես դու, Եղիա՞ ես: Եւ ասէ. Ոչ եմ: Իսկ մարգարէ՞ն ես դու: Պատասխանի եր, թէ ոչ: Իսկ ասա՞ մեզ. Դու ո՞վ ես, զի պատասխանի՞ րարցոյ որոց առաքեցին զմեզ. զի՞ ասես վասն բո: Ասէ. Ես՝ ձայն բարբառոյ յանապարհ. ուղիղ արարէք զճանապարհն Տեառն, որպէս ասաց Եսայի մարգարէ: Եւ որք առաքեցանն՝ ի փարիսեցոց անորի էին: Նարցին ցնա՝ եւ ասեն. Իսկ զի՞ մկրտես՝ եթէ դու չես Քրիստոսն, եւ ոչ Եղիա, եւ ոչ մարգարէն: Պատասխանի՞ եր նոցա Յովհաննէս՝ եւ ասէ. Ես՝ մկրտեմ զձեզ ջրով. ի միջի ձերում կայ զոր դուքն ոչ զիրէք. որ զկնի իմ գալոցն է, որում չեմն արժանի՞ եթէ լուծից զխրացս կօշկաց նորա» (Յովհ. Ա 20-27):

Առաջին հարցը, որ տալիս են Նովհաններին, անորոշ է, սակայն Նովհանները, կարծես հասկանալով հարցի բուն իմաստը, միանգամից պատասխանում է, որ ինքը Քրիստոսը, այսինքն՝ Մեսիան չէ: Ա դարում կեղծ մեսիական «հայրնություններն» այնքան շար էին, որ, բնականաբար, հրեաներն առաջնահերթ նման ուղղությամբ պետք է հարց տային: Սակայն րարօրինակ է, որ գիրենալով մարգարեությունը (Ես. ԺԱ 1, Երեմ. ԻԳ 5), ըստ որի Մեսիան պետք է լինի Դավթի շառավիղ, նրանք հարցով դիմում են Ահարոնի զարմից (հմմտ. Դուկ. Ա 5-6) սերած Նովհաններն Մկրտչին: Վաղ մեկնիչները կարծում են, թե դրա նպատակը «այո» լսելն էր Նովհանների շուրթերից եւ ձերբակալել նրան աստվածային լերկությունների պատրվակով<sup>13</sup>: Ինչ վերաբերում է Մկրտչի կրթուկ հրաժարմանը, ապա պարզ է, որ Նովհանները, որպես ճշմարիտ մարգարե, պիտի հրաժարվեր իր վրա վերցնել մեսիականությունը, սակայն նկատենք, որ պատասխանի նման ձեռակերպման մեջ կա նաև Դավեարարանի «մեղավորությունը»: Բանն այն է, որ Ա դարում ոմանք, ինչ-ինչ հանգամանքներից ելնելով, Նովհաններին ավելի էին գնահատում, քան Քրիստոսին<sup>14</sup> եւ անգամ կարծիք գոյություն ունի, թե Նովհանների հետեւորդներն ազանդ էին ձեռավորել (հմմտ. Գործք ԺԹ 3-5)<sup>15</sup>, ուստի Նովհաններն Ավեարարանից Դավեարարանն սկսում է աստվածաբանական մոլորեցմամբ՝ ցույց տալով, որ Մկրտչից Քրիստոսը չէ՝ ի րարբերություն մյուս երեք ավեարարանիչների,

10 Տե՛ս **Մկրտչի վրդ. Ազերեան**, Լիակալար վարք եւ վկայաբանություն սրբոց, Նարո Ապայից, Վենետիկ, 1810, էջ 34-45 (այսուհետև՝ **Ազերեան** Ա), հմմտ. **Иосиф Флавий**, Иудейские Древности, В 2-х томах. Москва, 1996, т. 2, էջ 223 (այսուհետև՝ «Иудейские Древности»), **Ն. Ալեքսանդր Մեն**, Մարդու Որդին, Եր., 2007, էջ 320 (այսուհետև՝ Մարդու Որդին):

11 «Жизнь Иисуса», էջ 232-233:

12 Փարիսեցիների՝ այնպիսի գրավելու հարցի մասին մանրամասն տե՛ս «Толковая Библия», էջ 1000-1001:

13 Տե՛ս «Толковая Библия» էջ 999:

14 Տե՛ս **Դուկ. Ներսէս առաք քին. Ներսեսեան**, Նոր Կրակարանական ուսումնասիրություններ (Բնագիրը եւ Աստվածաբանությունը), Եր., 1993, էջ 81-87 (այսուհետև՝ «Նոր Կրակարանական ուսումնասիրություններ»):

15 **Կրեյգ Քինեթ**, Աստվածաշունչ՝ հենքի մեկնություն. Նոր Կրակարան, Նայ Ավեարարանական ընկերություն, Եր., 2004, էջ 298 (այսուհետև՝ **Քինեթ**): New Bible Commentary, Inter-Varsity Press, Leicester, England, 2005, էջ 1026 (այսուհետև՝ «New Bible Commentary»):

ովքեր պարմական մտրեցում են ցուցաբերում՝ սկսելով իրենց գրվածքները Հովհաննես Մկրտչի կյանքի նկարագրությամբ<sup>16</sup>: Հովհաննես Կարապետը Ռ Ավերարանում հանդես է գալիս միանգամայն անդեմ՝ երեւալով որպես լոկ Մեսիայի վկա և Նրան մարմանշող, թեև նրա տեղն ու դերը շարք բարձր է, սակայն կա իրենից բարձր Մեկը<sup>17</sup>: Այնուհետև պարզաբանվում են հարցնում են. «Իսկ ո՞վ ես դու, Եղիա՞ ես» (Յովհ. Ա 21), որին Հովհաննեսը դարձյալ բացատրար է պարասխառնում: Հիմք ընդունելով Մաղաքիայի մարգարեության Ռ 5 համարը<sup>18</sup>. «Եւ ահա եւս առաքեմ առ ձեզ զԵղիա Թեգրացի. մինչև եկեալ է օր Տեառն մեծի եւ երեւելոյ»՝ հրեա օրենսգետները Մեսիայի գալուստից առաջ<sup>19</sup> սպասում էին նախ Եղիա մարգարեին (հմմտ. Մարկ. Թ 10)<sup>20</sup>, որ պիտի գար որպես գալիք Արքայության սուրհանդակ<sup>21</sup>: Հավաքալիքը մեծապես կապված էր Եղիայի՝ անմահ լինելու գաղափարի հետ (տես Ռ Թագ. Բ 11), ուստի նրա վերադարձի ակնկալիքը չէր լքում հրեաներին<sup>22</sup>: Նման ակնկալիքի հետքեր ենք գտնում նաև Քուրբանի ձեռագրերից մեկում, ուր ասվում է. «Սկզբում ես կողարկեմ Եղիային», սակայն տեսքսն աչքսնով ավարտվում է<sup>23</sup>: Ոմանք ենթադրում էին, թե Եղիայի հետ կգան նաև Ենոքը կամ Իսրայելի պաշտպան Երեմիան<sup>24</sup>: Ի՞նչ ակնկալիքներ ունեին հրեաները Եղիայից: Մարգարեն ապաշխարության ճանապարհով Աստծուն պիտի հաշտեցներ մարդկանց հետ<sup>25</sup>, որպեսզի ժողովուրդը պարտաստ լիներ Մեսիային ընդունելու: Նա պետք է վերացներ բոլոր անհաշտությունները, գալեր մաքուրների անմաքուրներից, հասարակը թե ո՞վ է հրեան և ո՞վ՝ ոչ հրեան, վերամիավորեր մասնավորապես ընդանիքները (հմմտ. Մաղաք. Ռ 6): Եղիային համարելով հրեական օրենքի վարդապետ՝ հրեաներն անլուծելի թվագող հարցերի ու թնջուկների լուծումները հետաձգում էին մինչև նրա գալուստը<sup>26</sup>: Գոյություն ուներ նաև կարծիք, թե Եղիան պիտի օժեր Մեսիային թագավորության համար<sup>27</sup> և լիներ ավարտի ազդարարողը<sup>28</sup>: Մինչև այսօր էլ հրեաները սեղան նստելիս ազար են թողնում Եղիայի աթոռը, դրա դիմաց գինի են դնում և լայն բացում են տան դռները՝ հույս ունենալով, որ Եղիան պիտի մտնի և ազդարարի Մեսիայի գալուստը<sup>29</sup>:

16 «Նոր Կրակարանական ուսումնասիրություններ», էջ 86:

17 Տես «Жизнь Иисуса», էջ 485. Barclay. The Gospel of John 1, էջ 49-50:

18 «Աստուածաշունչ Մարեան Հին և Նոր Կրակարանների», Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին և Հայաստանի Աստուածաշունչային ընկերություն, 2004 (այսուհետև՝ «Աստուածաշունչ Մարեան») արևելահայերենում գոյություն ունի համարների փոփոխություն. Եղիայի մասին հարվածը Ռ 4-ն է:

19 Նկատենք, որ Մաղաքիա մարգարեն ասում է. «մինչև եկեալ է օր Տեառն», որը մեծ մասամբ կապում են Մեսիայի գալուստի օրվա հետ, բայց ենթադրելի վարկածներ են նաև Անդր դարաստանի օրը (հմմտ. Հր ԺԱ 3-12) և մեղայներից հարության օրը («Иисус и Евангелия», էջ 266. «Мифы народов мира», Энциклопедия, том 1, Москва, 1986, էջ 551 (այսուհետև՝ «Мифы народов мира»)):

20 Տես «Иисус и Евангелия», էջ 266. New Bible Commentary, p. 1027, «The Oxford Bible Commentary», Oxford, 2007, էջ 888 (այսուհետև՝ The Oxford Bible Commentary).

21 Տես Barclay. The Gospel of Matthew 1, էջ 45:

22 Տես Քինը, էջ 299:

23 Տեղեկությունը բաղել ենք «Иисус и Евангелия», էջ 266-ից:

24 Տես «Жизнь Иисуса», էջ 852:

25 Տես անդ:

26 Տես Barclay. The Gospel of John 1, էջ 78, Քինը, էջ 299, «Жизнь Иисуса», էջ 800:

27 Տես Barclay. The Gospel of John 1, էջ 78, «Мифы народов мира», էջ 551:

28 Տես Barclay. The Gospel of Mark, Edinburgh, 1977, 213 (այսուհետև՝ Barclay. The Gospel of Mark):

29 Տես Barclay. The Gospel of Mark, p. էջ 147. William Barclay. The Gospel of Matthew, In 2 vol., vol. 2, Edin-

Ընդհանուր առմամբ պարմական Եղիայի կերպարը բավական մոտ է Հովհաննես Մկրտչի ասկետիկ կերպարին: Դրա ապացույցն են հապկապես անապարական կենցաղը, մարգարեական շնորհը, բոցաշունչ բարոզությունն ու նախանձախնդրությունը, ինչպես նաև հագուստը՝ կաշվե գոտի և ուղտի մազից զգեստ (Մարթ. Գ. 4, Մարկ. Ա 6, հմմտ. Դ. Թագ. Ա 8)<sup>30</sup>: Այս էական հանգամանքներից ելնելով է սանհեղրինի պարվիրականությունը հարցնում՝ գուցե Հովհաննեսը սպասված Եղիա՞ն: Տարօրինակ է Մկրտչի ժխտումը. դեռևս նրա ծննդյան ավերիսի ժամանակ էր Գաբրիել հրեշտակապետն ասել, որ Հովհաննեսը «եկեսցե՛ ... հոգով զօրութեամբ Եղիայի» (Ղուկ. Ա 17), ինչն ուղղակիորեն օրհնեցել էր նաև Զաքարիան. «Երբիցն առաջի երեսաց Տեառն՝ պարբաստել զճանապարհս նորա» (Ղուկ. Ա 76)՝ հենվելով Մաղաքիայի մեկ այլ մարգարեությանը (Մաղ. Գ 1): Ներագայում Նիսուսն էլ, ինչպես նշում են համարեսները, շեշտում ևս ասում է, որ Եղիան եկել է, և նա հենց Հովհաննես Մկրտիչն է (տե՛ս Մարթ. ԺԱ 14, ԺԷ 11-13, Մարկ. Թ 11-12): Այդ դեպքում ինչո՞վ էր պայմանավորված Կարապետի կրթով հրաժարումը: Մեկնիչները դրա պարճառ են համարում այն, որ Մկրտիչը Հովհաննեսն էր և ոչ Եղիան ուղղակի իմաստով. նա եկել էր «հոգով զօրութեամբ Եղիայի». նա Նին Կրակարանի Եղիան չէր, այլ երկրորդ Եղիան, նա Եղիա էր հոգևոր իմաստով: Բացի այդ Հովհաննես Մկրտիչը կարծես միշտ խոնարհաբար է հանդես գալիս՝ հրաժարվելով որդեգրել մարգարեական որևէ կոչում<sup>31</sup> և առավելաբար բարձրացնել իր երևից Եկողին՝ Քրիստոսին<sup>32</sup>: Լսելով, որ Հովհաննեսը Եղիա մարգարեն չէ՝ պարվիրականությունը հարցնում է. «Իսկ՝ մարգարե՞ն ես դու» (Յովհ. Ա 21): Նիմնվելով Բ Օր. ԺԸ 15, 18 համարներին՝ հրեաները սպասում էին, որ Մեսիայի հետ (կամ նրանից առաջ) պիտի գան Եսայի և հապկապես Երեմիա մարգարեները (հմմտ. Մարթ. ԺԶ 14): Այս խոսքումը հրեաները երբեք չէին մոռանում ևս հույսով սպասում էին (հմմտ. Յովհ. Զ 14): Սակայն Մկրտիչը ժխտական է պարասխանում նաև այս հարցին<sup>33</sup>:

Տեսնելով, որ չեն կարողանում Հովհաննեսից լսել վերջնական պարասխան՝ պարվիրականության անդամները հարցնում են. «Իսկ ասա՛ մեզ. Դու ո՞վ ես» (Յովհ. Ա 22): Նաքցին Հովհաննեսն անվարան պարասխանում է. «Ես՝ ձայն բարբառոյ յանապարի» (Յովհ. Ա 23): Եսայիի այս մարգարեությունը (Ես. Խ 3) քիչ հավելումներով նշում են նաև համարեսները (Մարթ. Գ 3, Մարկ. Ա 3, Ղուկ. Գ 4-5), սակայն մի փոքրությամբ. այն դեպքում, երբ համարեսները Կարապետին վերագրում են Եսայիի մարգարեությունը, Հովհաննեսի Ավերարանում Մկրտիչն ինքն է իրեն այն վերագրում՝ հանդես գալով որպես Տիրոջ ճանապարհը պարբաստող: Նույն Արևելքում ճանապարհ անցնելը բավական խնդրահարույց էր. դժվարանցանելի այդ ճանապարհ անվանվածներն ընդամենը միևնույն վայրով անցած մարդկանց, կենդանիների և սայլերի սրելոծած խորդուրդոյ ու փռշտ շավիղներ էին:

burgh, 1975, p. 5 (այսուհետև՝ Barclay, The Gospel of Matthew 2).

30 Հմմտ. «Мифы народов мира», էջ 551. Barclay, The Gospel of Matthew 1, էջ 45. Քիներ, էջ 50, 80: «Жизнь Иисуса» էջ 800. Barclay, The Gospel of Mark, էջ 16, «The Oxford Bible Commentary», էջ 888:

31 Հմմտ. «Толковая Библия», էջ 280, 367:

32 Հմմտ. «Жизнь Иисуса», էջ 482:

33 Տե՛ս Barclay, The Gospel of John 1, 78. Толковая Библия, էջ 1000:

Դրանց կապակցությամբ հին արևելյան ասացվածքն ասում էր. «Գոյություն ունի երեք դժբախտություն՝ հիվանդությունը, քաղցած որովայնը, ճանապարհորդությունը»: Սակայն գոյություն ունեին նաև մի քանի հարթ ճանապարհներ՝ խճուղիներ, որոնք կառուցում էին արքաները՝ ի նշան թագավորության մեծության և հարստության. ճանապարհներն այդպես էլ կոչվում էին «արքայական»: Դրանք վերանորոգվում էին հարկապես այն ժամանակ, երբ թագավորները պիտի ճամփորդեին: Այդ նպատակով նրանց ճամփա ընկնելուց առաջ հրաման էր արվում պարբերաբար թագավորի ճանապարհները<sup>34</sup>: Ներկելով այս օրինակին՝ Նովիանները պարզապես է պարբերաբար արքային դիմավորելու: Կարծես չբավարարվելով Նովիանների պարասխանով՝ հրեա պարզապես հարձյալ դիմում են հարցով. «Բսկ՝ զի՞ մկրտես եթե դու չե՞ս Քրիստոսն, և ո՞չ Եղիա, և ո՞չ մարգարեն» (Յովհ. Ա 25): Մերժելով իր՝ Մեսիան, Եղիան և մարգարեն լինելու հանգամանքը՝ Նովիանները Մկրտիչը փորձում էր շեշտած լինել իր փոքրությունը Նիսուսից<sup>35</sup>: Ի պարասխան վերոնշյալ հարցին՝ ասում է. «Ես՝ մկրտեմ զձեզ ջրով. ի միջի ձերում կայ գոր դուքն ո՞չ գիտեք. որ զկնի իմ գալոցն է, որում չե՞մն արժանի՝ եթե լուծից զխրացս կոշկաց նորա» (Յովհ. Ա 26): Այս հարվածի զուգահեռները գրվում են նաև մյուս երեք Ավետարաններում և անգամ Գործք Առաքելոցում (Մարթ. Գ 11, Մարկ. Ա 7, Դուկ. Գ 16, Գործք ԺԳ 25), ուր վերջիններս փոքր, բայց չափազանց կարևոր հավելումներ են անում: Այսպես, եթե ամենավաղ գրված Ավետարանի՝ Մարկոսի վրա հավելենք մյուս ավետարանիչների լրացումները, կստանանք հետևյալ պարկերը. «Գայ գորագոյնն քան զիս զկնի իմ (Մարկ. Ա 7), գոր՞ի միջի ձերում կայ գոր դուքն ո՞չ գիտեք (Յովհ. Ա 26), որում չե՞մ բաւական խոնարհել լուծանել զխրացս կոշկաց նորա (Մարկ. Ա 7, հմմտ. Յովհ. Ա 27) կամ բաւոնալ զկոշիկս նորա (Մարթ. Գ 11, հմմտ. Դուկ. Գ 16): Ես՝ մկրտեցի զձեզ ջրով, և նա մկրտեսցե՞ զձեզ Նոգով Սրբով (Մարկ. Ա 7) և հրով (Դուկ. Գ 16, հմմտ. Մարթ. Գ 11)»: Ակնհայտ է, որ Այսպեղ Նովիանները խոսում է նախ իր երևից Եկողի ու իր, ապա իր ու երևից Եկողի մկրտությունների ու գործունեության մասին՝ շեշտը դնելով իր նվազեցման վրա, ինչպես և մինչև այդ էր արել վկայելով. «Սա՛ է՝ գորմե՛ ասե՛ի. Որ զկնի իմ գալոցն էր, առաջի իմ եղև, զի նախ քան զիս էր» (Յովհ. Ա 15):

Այն, որ իրենից Ջորեղն իրենից հետո է գալիս, կարելի է հասկանալ մի քանի կերպ: Նախ դա կարող է ունենալ գուր ժամանակագրական իմաստ<sup>36</sup>. Նովիաններն ասպարեզ ելավ ավելի վաղ (Քրիստոսից շուրջ վեց ամիս առաջ)<sup>37</sup> պարբերաբար Նիսուսի ճանապարհը: Նուրաբար է նաև, որ Մկրտիչը նկատի ունենար այն, որ Նիսուսն իրենից հետո է ծնվել: Բայց ամենահավանական վարկածը, ըստ մեզ, բացահայտում է Յովհ. Ա 15-ը, ուր նրբորեն առաջ է քաշված աստվածաբանական իրողություն՝ Քրիստոս Աստծո հավիարհական առաջնությունը, այսինքն՝ Նորից անճառելի ծնունդը<sup>38</sup>: Սա՛ է կարծես հաջորդող պարկե-

34 Տե՛ս **Barclay**, The Gospel of Matthew 1, էջ 45:

35 Տե՛ս «Նոր Կրակարանական ուսումնասիրություններ», էջ 83:

36 Տե՛ս **Քինեթ**, էջ 300:

37 Տե՛ս **Մադաքիա արք. Օրմանեան**, Համապարտմ, Ս. Էջմիածին, 1997, էջ 64 (այսուհետև՝ Համապարտմ), **Բ. Եղիայեան**, Քննական պարմութիւն սուրբգրական ժամանակներու, Դ գիրք, Ներածութիւն Նոր Կրակարանի, Անթիլիաս-Լիբանան, 1974, էջ 922 (այսուհետև՝ **Եղիայեան**):

38 Տե՛ս **Barclay**, The Gospel of John 1, էջ 70-71:

բավոր օրինակում ապացուցում Նովիանները, երբ իրեն անարժան է համարում խոնարհվելով հանել կամ արձակել Եկողի կոշիկները: Նման աշխատանքն առհասարակ սարուկների գործն էր՝ ամենամեծ աստվածացիքը նրանց ծառայության մեջ: Ուստի իրենք ասում էին, որ աշակերտը պարտավոր է իր ուսուցչի համար անել ամեն ինչ, բացի կոշիկների կապերն արձակելուց: Նովիաններն այս պարկերով ցույց է տալիս իր բացառիկ խոնարհությունը և հնազանդությունը Եկողի մեծության հանդեպ՝ ցածր համարելով իրեն անգամ սարուկից<sup>39</sup>: Դրանից հետո, կարծես հերքելով նույն սկզբունքին՝ Նովիանները հայտարարում է, որ իր կապարած՝ ջրով մկրտությունը ոչինչ է՝ համեմատած այն մկրտության հետ, որն իր երևից Եկողը պիտի բաշխի. սա արդեն լինելու է Սուրբ Նոգու և կրակի՝ հրի մկրտություն: Պարզ է, որ հրեաները չէին ունենա Սուրբ Նոգու վերաբերյալ այն գաղափարը, ինչ այսօր քրիստոնյաները, սակայն հինկարակարանյան մի շարք վկայություններ (Ծննդ. Ա 2, ԽԱ 38, Դավ. Գ 10, Բ Թագ. ԻԳ 2, Սաղմ. Ծ 13-14, Ես. ԼԲ 15, ԿԳ 10-11, Յովհ. 29, Եզ. 14) հուշում են, որ Աստված Նոգու կամ Սուրբ Նոգու մասին որոշ պարկերացում, այնուամենայնիվ, եղել է: Ողջ պարսության ընթացքում հրեա ժողովուրդը սպասել է, թե երբ պիտի գար նոր Նոգին: Եբրայերենում հոգին **רוח** (*ruah*) է, որ թարգմանվում է նաև շունչ, քամի<sup>40</sup>: Ըստ հրեաների՝ Նոգին մարդկանց աստվածային ճշմարտության է բերում: Այն մուտք է գործում մարդկային գիտակցության մեջ և մարդկային ենթադրությունները վերածում է աստվածային հասարարման, մարդկային անգիտությունը՝ աստվածային գիտության: Եբր. այն մարմնում է սրբերից ներս, մարդու աչքերից ընկնում են կուրացնող նախապաշարումները, և մարդը կարողանում է տեսնել ճշմարտությունը: Նոգին հրեական պարկերացումներում կենսաբար և սրբաշունչ ուժ էր ու գործություն<sup>41</sup>:

Շատ ավելի դժվար էր հասկանալ, թե ի՞նչ նկարի ուներ Կարապետը հրով մկրտություն ասելով: Եթե հարցին մոտենանք բարոյագիտական տեսանկյունից, ապա «կրակ» բառն ամփոփում է լույսը, ջերմությունը և մաքրագործելու հարկությունը, որոնք մարդ արարածը կարող էր ձեռք բերել, երբ Քրիստոս մտնում նրա սրբից ներս: Մյուս կողմից, հավանաբար, «կրակ» բառով Մկրտիչը պարկերավորում էր Սուրբ Նոգու գործությունը և մաքրագործող հարկությունը: Ոմանք կարծում են, թե Կարապետը նկարի ունի գեհենի կրակը կամ դաքսարանը<sup>42</sup>, և կամ Գործք Բ 2-17-ում նկարագրված Սուրբ Նոգու էջքը կրակի լեզուների տեսքով առաքյալների վրա (հմմտ. Գործք Ա 5)<sup>43</sup>: Ենթադրություն կա նաև որ «Նոգով և հրով մկրտությունը» փոխաբերություն է, որ օգտագործում էր Նովիանները սպասված (Ջաք.

39 Տե՛ս **Barclay**, The Gospel of John 1, էջ 79-80, **Barclay**, The Gospel of Matthew 1, էջ 48, «Толковая Библия», էջ 73:

40 Տե՛ս «Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, Երկասիրության երկից վարդապետաց յաշակերպութենե մեծին Մխիթարայ Աբրահոմ Ն. Գաբրիելի Անտիքեան, Ն. Խաչատրոյ Սիւրմէլեան, Ն. Մկրտչի Ազգերեան», Կ. Բ. Վենետիկ, 1837, էջ 503 (այսուհետև՝ ՆՀԲ, Կ. 2), **Նր. Անտոյան**, Հայերեն արմատական բառարան, Կ. 3, Եր., 1977, էջ 107-108, **Նսկոբ Բոստեյան**, Դավագներ հայ միջնադարյան արվեստի աստվածաբանության, Ս. Էջմիածին, 1995, էջ 36 (այսուհետև՝ Դավագներ):

41 Տե՛ս **Barclay**, The Gospel of Matthew 1, էջ 48-50, **Barclay**, The Gospel of John 1, էջ 83-84, 84-85:

42 Տե՛ս «New Bible Commentary», p. 986. The Oxford Bible Commentary, էջ 851, «Толковая Библия», 73-74. «Всемирная Энциклопедия. Христианство», Минск, 2004, էջ 271 (այսուհետև՝ «Христианство»), **Джеймс Д. Данн**, Единство и многообразие в Новом Завете, Москва, 1997, էջ 192 (այսուհետև՝ **Данн**):

43 «New Bible Commentary», էջ 986. The Oxford Bible Commentary, էջ 851. «Толковая Библия», էջ 73-74.

ԺԴ 12-15, Դան. ԺԲ 1) գալիք մեսիական արհավիրքների և ծանր փորձությունների մասին խոսելիս<sup>44</sup>:

Գոյություն ունեն Մկրտչի և հրեա կրոնավորների խոսակցությունների այլ ոչ կանոնական տարբերակներ: Նիկողեմոսի պարականոն ավերարանում ի պատասխան Նովիաննես Մկրտչին փոխադրված «Ո՛վ ես դու» հարցին Կարապետը պատասխանում է. «Ես Նովիաննեսն եմ, Բարձրյալի ծայնը և մարգարեն, որը նախորդում է Նրա գալուստին, որպեսզի պարասարի Նրա ժողովրդի փրկության ընդունումը՝ ի թողություն մեղքերի»<sup>45</sup>: Մեկ այլ ավանդություն գրանք Ալեքսանդր Մենի «Մարդու Որդին» գրքում. մի անգամ Մկրտչին այցելել է Երուսաղեմ և այնտեղ հանդես է եկել խորհրդի անդամների դեմ (ամենայն հավանականությամբ Սանհեդրինի - Ա.Մ.): Երբ նրան հարցրել են, թե ով է և որպեղից, Նովիաննեսը պատասխանել է. «Ես մարդ եմ և ապրում եմ այնտեղ, ուր առաջնորդում է ինձ Աստուծո Նոգին, սնվել եմ արմրիքով և ընձյուղներով»: Ներկաները մահվան սպառնալիքով պահանջում են Նովիաննեսից՝ դադարի մոտրեցնել ժողովրդին, իսկ Նովիաննեսը համարձակ պատասխանում է. «Դուք պետք է վերջ տաք ձեր սպոր արարքները գործելուն և կապվեք ձեր Տեր Աստծուն»: Մկրտչի խոսքի վրա Սիմոն անվամբ մի եսենական քամահրանքով նկատում է. «Մենք ամեն օր կարդում ենք Սուրբ Գիրքը, իսկ դու հանց գազան ես և անբարեկամ դուրս ելել, համարձակվում ես մեզ սովորեցնել և գայթակղեցնել մաղկանց քո խռովարար խոսքերով»<sup>46</sup>: Այս խոսակցությունից հետո Մկրտչին այլևս ոչ ոք չի դնում Երուսաղեմ:

Ավարտելով Մկրտչի բարոզությունը ներկայացնելը՝ Ղուկաս Ավերարանիչը գրում է. «Բազում և այլ ինչ միտքաբանությամբ առեքարանեք ժողովրդեանն» (Ղուկ. Գ 18): Ղուկասի այս խոսքը մասնակիորեն արդարացնում է Նովիաննես Ավերարանիչը՝ խոսելով նաև Սանհեդրինի ուղարկված պարվիրականության հետ Մկրտչի ունեցած գրույցին հաջորդող մի քանի օրերի մասին: Այսպես Դ. Ավերարանիչը գրում է. «Ի վաղիս անդր րեսանե գՅիսուս զի գա՛յր առ նա, և ասէ. Ահաւասիկ Գա՛ռն Աստուծո՛յ որ բառնայ զմեղս աշխարհի: Սա՛ է՛ վասն որոյ եսն ասէի. Զկնի իմ գա՛յ՛ այր, որ առաջի իմ եղև, զի յառա՛ջ իսկ էր քան զիս: Եւ ես՝ ո՛չ զիբէի զնա. այլ զի յայտնի լինիցի Իսրայէլի, վասն ա՛յնորիկ եկի ես ջրով մկրտել» (Յովի. Ա 29-31): Միևնույն բովանդակությամբ համառոտ փոխարինում ենք նաև Նիկողեմոսի Ավերարանում. «Եւ րեսնելով Նրան ինձ մոտ գալուց Սուրբ Նոգով լցվեցի ես ու ասացի. «Ահա Գառն Աստուծո, ահա նա, ով Իր վրա կրում է համայն աշխարհի մեղքերը»<sup>47</sup>: Թեև երկու աղբյուրները չեն բացահայտում Նիսուսի՝ Նովիաննեսի մոտ գնալու նպատակը, սակայն երկուսն էլ Նիսուսին անվանում են «Գառն Աստուծոյ», որ կրում կամ վերացնում է աշխարհի մեղքերը: Այս մտքի մասին կարծիքները բազմազան են.

44 Տե՛ս **Данн**, էջ 192:

45 «Книга Апокрифов» (Неканонические Евангелия), Москва, 2006, էջ 286. (այսուհետև՝ «Книга Апокрифов»).

46 «Մարդու Որդին», էջ 58-59: Այս ավանդությունը, ըստ Ի. Ալ. Մենի, առկա է Նովսեփոս Փափոսի «Տրեական հնախոսությունների» սլավոնական տարբերակում: Շարահյուսական ճշգրտությունից ելնելով՝ ուրիշի ուղղակի խոսքում կարգրել ենք աննշան փոփոխություններ (Ա.Մ.):

47 «Книга Апокрифов», с. 286.

**ա.** Հնարավոր է՝ Հովհաննեսը<sup>48</sup> Զարկի Կրոնի մոտ լինելու (հմմտ. Յովհ. Բ 13) համար նկարի ուներ զարկական գառը։ Ելից գրքում (ԺԲ) պարմվում է Զարկի Կրոնի հասարակական մասին, ուր Տերը խնայում է բոլոր այն բնակիչներին, որոնց Կրոնի դռներին զենված գառան արյունով նշան կար դրված (ԺԲ 11-13)։ Հեղափոխում Հիսուսին «զարկի» անվանեց նաև Պողոս Առաքյալը (Ա Կորնթ. Ե 7)։ Ինչպես Զարկի գառը փրկեց Իսրայելացիներին ոչնչացումից, այդպես այս Գառը պիտի վերացներ աշխարհի մեղքերը<sup>49</sup>։

**բ.** Լինելով քահանայի որդի՝ Հովհաննեսը պետք է ծանոթ լիներ փառաբանական բոլոր ծեսերին և գոհաբերություններին։ Համաձայն Ելք ԻԹ 38-42-ի՝ յուրաքանչյուր առավոտ և երեկո (անգամ սովի և պարերագմի պայմաններում) փառաբանում մեկական գառ էր գոհաբերվում ժողովրդի մեղքերի համար։ Գուցեն Հովհաննեսը ուզում էր ասել, որ միայն Հիսուս կարող է լիովին ազատել մեղքերից<sup>50</sup>։

**գ.** Հնարավոր է նաև, որ Հովհաննեսը հիշեցնում էր Ապրծն Գառի մասին մարգարեությունները՝ «Ես իբրև զգառն անմեղ վարեալ ի սպանող. ո՛չ գիւրացի թէ զինէն խորհեցան խորհուրդ չար, ևս ասեն. Եկայք արկցուք փայլի ի հաց նորա, և ջնջեսցուք զնա յերկէն կենդանեաց, ևս անուն նորա մի՛ եւս յիշեսցի» (Երեմ. ԺԱ 19) և «Իբրև ոչխար ի սպանող վարեցաւ. իբրև որոջ առաջի կորչի անմեռնիչ կայ» (Ես. ԾԳ 7)։ Հովհաննեսը նկարի ունի, որ դրանք վերջապես կարարվում են և «Տէր մարմնեաց զնա առ մեղս մեր» (Ես ԾԳ 6)<sup>51</sup>։

**դ.** Մակարայեցիների շրջանում եղջուրավոր գառը (հայերենում դա հավանաբար «խոյ» կենդանի - Ա.Ս.) խորհրդանշել էր մեծ հաղթանակողի. Հուդա Մակարայեցուն նկարագրում էին այնպես, ինչպես ժամանակին Դավիթ մարգարեին կամ Սողոմոն թագավորին։ Հնարավոր է, որ «Գառ» ասելով՝ Հովհաննեսը նկարի չունեի թույլ ու խոնարհ մի կերպար, այլ՝ ուժեղ և հաղթանակող<sup>52</sup>։ Հեղափոխում «Գառն Աստուծոյ» արարածայությունը դարձավ Հիսուս Բրիստոսի փրկողությունից մեկը (հմմտ. Ա Պետր. Ա 19, Յայր. Է 17, ԺԷ 14, ԻԱ 22-23)։

Այնուհետև ներկաներին Հովհաննեսը կրկնում է այն խոսքերը, որոնք հանդիպում ենք դեռևս Յովհ. Ա 15 համարում և ավերացնում է. «Ես եմ ո՛չ գիւրէի զնա. այլ զի յայտնի լինիցի Իսրայէլի, վասն այնորիկ եկի ես ջրով մկրտել» (Յովհ. Ա 31)։ Այն, որ նա չգիտեր, չէր ճանաչում Հիսուսին, կրկնվում է նաև Յովհ. Ա 33-ում և շար պարադոքսալ է երևում. ինչպե՞ս կարող էր Հովհաննեսը չճանաչել Հիսուսին, Ով իր ազգականն էր<sup>53</sup>, ինչպե՞ս կարող էր չիմանալ Նրան, երբ դեռ չծնված՝ ճանաչել և խաղացել էր մոր որովայնում Տիրոջ առաջ (Ղուկ.

48 Չանդեսենը այն, որ որոշ գիտնականներ կարծում են, թե այս խոսքերն իրականում Մկրտիչը ցի ասել (պարծառն այն է, որ նրանք Մկրտիչի խոսքերում կասկած են նկատում Հիսուսի մեսիականության հանդեպ (հմմտ. Մարք. ԺԱ 2-3, Ղուկ. Է 18-19), այլ նրան այդ վերագրել է Ավերարանիցը (New Bible Commentary, p. 1028)).

49 Տե՛ս **Barclay**. The Gospel of John 1, էջ 80-81, "The Oxford Bible Commentary", էջ 964, "Толковая Библия", с. 1002.

50 Տե՛ս **Barclay**. The Gospel of John 1, էջ 81. **Архиепископ Аверкий**, Четвероевангелие, Москва, 1999, էջ 77 (այսուհետև՝ «Четвероевангелие»). New Bible Commentary, p. 1027.

51 Տե՛ս **Barclay**. The Gospel of John 1, էջ 81, Четвероевангелие, с. 77, New Bible Commentary, էջ 1027, "The Oxford Bible Commentary", էջ 964:

52 Տե՛ս **Barclay**. The Gospel of John 1, էջ 82:

53 Այս հարցի առթիվ Օրմանյան պարզաբար և Ալ. Մենը կարծիք են հայտնում, թե պարծառը դեռևս մանուկ հասակից ազգականների երկարամյա բաժանումն էր (Տե՛ս «Համապարտում», էջ 64: «Մարդու Որդին», էջ 60):

Ա 41): Տիմոնական կարծիքն այս հարցի կապակցությամբ այն է, որ Նովիանները նկատի չունեն անճանաչողություն բացարձակ իմաստով, այլ՝ հոգեւոր. նա չգիտեր Տիմոնին որպէս Աստուծո Որդու և Մեսիայի: Նոր միայն նա ճանաչեց Նրան, ինչպէս Պողոս առաքյալն է մեկ այլ առիթով ասում. «...զի թէպէտ եւ գիտէա՛ր մարմնով զՔրիստոս, այլ արդ ո՛չ եւս նո՛յնպէս գիտէա՛ր» (Բ Կորնթ. Ե 16)<sup>54</sup>: Նովիաններն ասում է, որ ինքն էլ չգիտեր, բայց Աստուծոց ուղարկվեց մկրտելու, որպէսզի Մեսիան հայրնի դառնա Իսրայելին<sup>55</sup>:

Ամենայն հավանականությամբ արդեն իսկ այս ժամանակ Քրիստոսի մկրտությունն ավարտվել էր, և Կարապետը խոսում էր որպէս եկեղեցւոր<sup>56</sup>: Տիմոնի մկրտության մասին խոսում են չորս Ավետարանները. համարենք զրեթե կրկնում են մեկը մյուսին, իսկ Նովիաններն Ավետարանիչը ներկայացնում է այն որպէս Աստուծային բացահայտում Մկրտչի առաջ: Բավական առար էն նաեւ պարականոն գրվածքներն այդ մասին: Այսպէս՝ Եբրայեցիների Ավետարանում գրված է. «Տիրոջ մայրը եւ եղբայրները ասացին Նրան. «Նովիաններն Մկրտիչը մկրտում է հապաշխարություն մեղքերի, գնանք եւ մկրտվենք»: Բայց Նա ասաց. «Ի՛նչ մեղք եմ գործել, որ Ես պիտի մկրտվեմ նրանից: Միայն, թերեւս, Իմ խոսքերն են մեղք անգիտության պարճառով»<sup>57</sup>: Այսուամենայնիւ Տիմոն, ըստ պարականոնի տեղի է տալիս հարազարների թախանձանքին եւ մկրտվում է: Ավետարանիչներն այդ մասին լոկ գրում են, որ երբ ժողովուրդը մկրտվեց<sup>58</sup> (Ղուկ. Գ 21) Տիմոն այդ օրերին Գալիլիայի Նազարեթ քաղաքից եկավ Նորդանան՝ Նովիաններից մկրտվելու (Մարկ. Ա 9, Մաթթ. Գ 13): Այս ժամանակ Տիմոն «էր ամաց իբրեւ երեսնից» (Ղուկ. Գ 23), իսկ այդ օրը, ըստ Նայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ հաստատած Մկրտության օրվա՝ հունվարի 6-ն է՝ Աստուծաժայրման օրը<sup>59</sup>. «Եւ Յէր Լ. (30) ամի, ի սոյն ար յունվար ամսոյ, ի Զ յաւոր կիրակէի գայ Յիսուս ի մկրտութիւն ի Յորդանան առ Յովիաննէս»<sup>60</sup>:

Ավետարանիչների շարքում ամենից ընդարձակը Քրիստոսի Մկրտության մասին խոսում է Մարթեոսը. «Եւ Յովիաննէս արգելո՛ւ գնա՛ն եւ ասէ. Ինձ պիտոյ է ի քէն մկրտել՝ եւ դո՛ւ առ ի՛ն գաա: Պարասխանի եր Յիսուս՝ եւ ասէ ցնա. Թո՛յլ տոր այժմ, զի այսպէս վայել է մեզ լնուլ զամենայն արդարութիւնս: Եւ ապա թո՛յլ եր նմա: Եւ իբրեւ մկրտեցաւ Յիսուս, ե՛լ վաղվադակի ի ջրոյ անպի. եւ ահա բացան նմա երկինք. եւ երես զՆոզին Աստուծոյ՝ զի իջանէր իբրեւ գաղաւնի եւ գա՛յր ի վերայ նորա: Եւ ահա ձայն յերկնից՝ որ ասէր. Դա՛ է Որդի իմ սիրելի, ընդ որ հաճեցայ»: Փոքրիկ տարբերություններ հայտնում է Ղուկասը՝ նշելով, որ Տիմոն մկրտվելու ժամանակ աղոթքի կանգնեց (Ղուկ. Գ 21), եւ որ Սուրբ Նոզին «մարմնաւոր տեսեա՛նք» էր որպէս աղաւնի իջնում (Ղուկ. Գ 22):

54 New Bible Commentary, p. 1028. «Մարկոս Որդին», էջ 60: Barclay. The Gospel of John 1, p. 82. «Толковая Библия», с. 1003. Иисус неизвестный, с. 177-178.

55 «Толковая Библия», с. 1002.

56 Տե՛ս Barclay. The Gospel of John 1, էջ 80, Մարկոս Որդին, էջ 60-62:

57 «Апокрифы древних христиан» (Исследование, тексты, комментарии), Москва, 1989, с. 68 (այսուհետեւ՝ «Апокрифы древних христиан»):

58 Այսպէս է գրված նաեւ Էբիոնիկների Ավետարանում (տե՛ս «Апокрифы древних христиан», էջ 66):

59 Տե՛ս «Գիրք թղթոց», Երուսաղեմ, 1994, էջ 651-652, Արամ Դիլանյան, Տերունական տոներ, Ս. Էջմիածին, 2006, էջ 53-54 (այսուհետեւ՝ «Տերունական տոներ»):

60 «Համաբարբառ Յայտնաւորք», Ա. Յունուար, (նախածերենցյան 7 խմբագրությունների), Ս. Էջմիածին, 2008, էջ 87, 89 (այսուհետեւ՝ «Համաբարբառ Յայտնաւորք»):

Այն, որ Հիսուսը, այսինքն՝ երեւից եկող ավելի Զորեղը պետք է մկրտվեր իրեն սպրտկից ցածր դասող Հովհաննեսից, զարմացնում<sup>61</sup> է նաև Հովհաննեսին<sup>62</sup>, եւ նա պնդում է, որ ինքը պիտի մկրտվի Քրիստոսից եւ ոչ թե հակառակը, սակայն «Պատասխանի եր Զիսուս՝ եւ ասէ ցնա. Թո՛յլ քուր այժմ, զի ա՛յապէս վայել է մեզ լնուլ զամենայն արդարութիւնս»<sup>63</sup> (Մաթթ. Գ 15): Լսելով այս խոսքերը՝ Հովհաննեսը կարծես համակերպվում է իրականության հետ (Մաթթ. Գ 15):

Ինչ արդարության մասին էր Հիսուսի խոսքը, դժվար է ասել. կարծիքները բազմազան են, սակայն դրանք բոլորը հանգում են մեկ ընդհանուր գաղափարի՝ Քրիստոսի խոնարհ հնազանդությանը աստվածադիր օրենքին<sup>64</sup>: Այնուհետեւ Քրիստոս, որպէս կարգն է, մտնում է ջուրը եւ սկսում է աղոթել: Աղոթքը հավանաբար սկսվելիք գործունեությունն օրհնելու

61 Այսպէս է հարակ դառնում, թե ո՛ւմ էր սպասում Մկրտիչը: Դա առավել լավ է երևում աղավաղւոյն էջի դրվագում, (Յովհ. Ա 33-34), **Данн**, с. 340. “Жизнь Иисуса”, стр. 478, “Четвероевангелие”, с. 72-73:

62 Սա խնդրահարույց է եղել եւ մնում նաեւ քրիստոնյա համայնքների համար, քանի որ հաճախ ընկալվում է որպէս Մկրտչի գերակայություն Հիսուսի հանդէպ (**Вальтер Каспер**, *Иисус Христос*, Москва, 2005, с. 71-72, *Иисус и Евангелия*, с. 267, “Жизнь Иисуса”, с. 478. **Данн**, с. 193): Առհասարակ այս գաղափարը իր զարգացումն ապրեց Ի դարում, երբ պարմական Հիսուսի վերականգման աշխարհաբանում մեծ կարեւորություն փոխեց Հովհաննես Մկրտչի պարմական կերպարի վերականգնմանը: Արդյունքում ակնհայտ դարձան մեծաթիվ նմանություններ երկուսի քարոզչության եւ գործելակերպի միջեւ. Հիսուս գնաց եւ քարոզեց այնպէս, որպէս քարոզում ու մկրտում էր Հովհաննեսը (Յովհ. Ժ 40-42), րէն **Barclay**, *The Gospel of John 1*, էջ 79, նմանություններ նրանց խոսքերի միջեւ (Մաթթ. Գ, հմմտ. Մաթթ. Դ 17, Մաթթ. Գ 10, հմմտ. Մաթթ. Է 19, Մաթթ. Գ 7, հմմտ. Մաթթ. ԺԲ 34, ԻԳ 34, Մաթթ. Կ 7-10, հմմտ. ԺԳ 24-30, Յովհ. Գ 6, 11, հմմտ. Յովհ. Գ 31-32), նրանք երկուսն էլ հանդիմանող խոսքերով հանդես եկան փարիսեցիների եւ սադուկեցիների դէմ (Մաթթ. Գ 7-10, հմմտ. Մաթթ. ԺԲ 1-14, 34), երկուսն էլ ժողովուրդը մարգարէ էր համարում (Մաթթ. ԺԱ 9, ԻԱ 26, հմմտ. ԺԴ 5, ԻԱ 11, 46), երկուսն էլ ձերբակալվեցին (Մաթթ. ԺԴ 6-11, հմմտ. Մաթթ. ԻԷ 11-26) եւ սպանվեցին (Մաթթ. ԺԴ 1-12, հմմտ. Յովհ. ԺԶ 17, 30): Հիսուսի եւ Հովհաննեսի միջեւ նմանությունն ընդգծվում է նաեւ Մարկ. Զ 14, 16: Այս նմանությունները եւ Մկրտչի քարոզչության ժամանակագրական առաջնությունը Հիսուսի քարոզչությունից առիթ փոխեցին կարծելու, թե Հովհաննեսը՝ որպէս արդեն իսկ հաստատված եեղիմակություն, իր աշակերտների շարքում պետք է ունեցած լինի նաեւ (թելուզ եւ ժամանակավորապէս) Հիսուս Նազովրեցուն, իսկ ավերարանիչները, ելնելով դոգմաթիկ պարկերացումներից, ակնարկ անգամ չունեն դրա վերաբերյալ (րէն “Жизнь Иисуса”, с. 240): Դ. Շիրառուսին անհավանական է թվում այն, որ Հովհաննեսը որպէս «սահմանափակ» աշխարհայացքի րէն եւ ասկետիկ կյանքի կողմնակից, ընդունէր այնպիսի մեկի գերակայությունը, ով իրենից քարքեր աշխարհընկալում ուներ. Մկրտիչն իր վարքով ու կենցաղով ցույց տվեց, որ ինքն իսկական ուղղադավան եսենական է (թելե սա ապացուցված չէ), ուստի Հիսուս, որ յուրացրել էր եսենների լավագույն ու ճշմարիտ բոլոր մարքերը եւ հերքում էր դրանցում սահմանափակությունները, Մկրտչին պիտի թվար ոչ թե ուսուցիչ, այլ անհաջողակ մի աշակերտ (“Жизнь Иисуса”, с. 233): Մյուս կողմից Հիսուսի եւ Մկրտչի միջեւ նմանությունները ենթադրել են քայլաւ, որ հովհաննէսն եւ հիսուսյան դպրոցները երկար ժամանակ գործում էին համաձայնեցված, ուստի Հովհաննէսի մասից հետո Հիսուս՝ որպէս նրա հավաքարիւմ գործընկեր, առաջինն է իմանում այդ մասին (հմմտ. Մաթթ. ԺԴ 12, րէն “Жизнь Иисуса”, с. 805): Ուղղափառ րէսանկյունից իրականությունն այն է, որ Հիսուս քարոզում էր մեծ կարեւորություն ունեցող ապաշխարությունը ոչ թե շարունակելով Հովհաննէսի գործը, այլ անելով այն, ինչի պարարասությունը կարարում էր Հովհաննէս Մկրտիչը (“Толковая Библия”, с. 93):

63 «Աստուածաշունչ Մարեան» արեւելահայերեն-ը քայլաւ է «Աստու ամեն արդարութիւն»: «Աստու» բառը, սակայն, չկա հունարենում եւ մյուս քարքերակներում: Իսկ Էբիոնիքների Ավերարանը միանգամայն այլ կերպ է ներկայացնում այս րէսարանը՝ րնդադրելով երկնից հնչող ձայնից հետո. «Եւ այդ ժամանակ Հովհաննէսը երկրպագեց Նրան ու ասաց. «Աղաշում եմ քեզ, Տէր, Դո՛ւ մկրտիք ինձ»: Բայց Հիսուս կասեցրեց նրան՝ ասելով. «Այն ինչ պիտի լինի, պետք է կարարվի»» (“Апокрифы древних христиан”, с. 66):

64 Տէն **Քիւնր**, էջ 51, “Четвероевангелие”, էջ 72-73. “Иисус и Евангелия”, էջ 267. “Толковая Библия”, с. 75.

խնդրանք էր պարունակում<sup>65</sup>: Նավարար մկրտության Քրիստոս արագ ելնում է ջրից (արագ, որովհետև մեղքերը խաթարվանելու կարիք չունեն)՝ Այնուհետև ավերարանիչները նշում են, որ երկինքը բացվեց կամ պարավեց եւ «եպես» Սուրբ Նոգուն, որ որպես աղավնի իջնում էր Քրիստոսի վրա (սա, ի դեպ, կանխատեսված էր մարգարեությամբ. Ես. ԺԱ 2, ԽԲ 1, ԿԱ 1): Թե ո՞վ էր փեսնողն աղավնու, համարենք չեն հստակեցնում: Նույն խնդիրը առկա է նաև Էբիոնիկյանների Ավերարանում<sup>67</sup>: Առաջին հայացքից թվում է, թե փեսնողը Հիսուսն էր, սակայն Նովիանենս Ավերարանիչը նշում է, որ աղավնու էջքը նշան էր Մկրտչի համար, որով պիտի ճանաչեր, որ Հիսուսն է Աստծո Որդին (Յովհ. Ա 32-34<sup>68</sup>): Թե իջնելով ինչ արեց աղավնակերպ Սուրբ Նոգին, դարձյալ գրում է Վ. Ավերարանիչը՝ նշելով, որ Նոգին հանգչում էր Քրիստոսի վրա (Յովհ. Ա 32): Իսկ եբրայեցիների պարականոն ավերարանն այլ ընդարձակ դրվագ է ներկայացնում Սուրբ Նոգուն (այսպես, ի դեպ, աղավնին բացակայում է) վերագրելով նաև խոսք. «...Սուրբ Նոգին իջավ եւ լցրեց Նրան եւ հանգեց Նրա մեջ ու ասաց. «Իմ Որդի, բոլոր մարգարեներից ես սպասում էի Քեզ, որ Ղու գայիր, եւ Ես կարող եմ հանգչել քո մեջ, զի Ղու Իմ հանգիստն է, Իմ Միածին Որդին եւ Ղու պիտի իշխես հավիտյան»<sup>69</sup>:

Քանի որ հրեական միջավայրում Ա դարում կարծիք կար, թե մարգարեությունները մարել են, եւ Նոգին չի գործում այնպես, ինչպես հինկարակարանյան շրջանում, ապա Հիսուսի վրա Նոգու էջքը մեծ խորհուրդ պիտի ունենար. այն խորհրդանշում էր մեսիական դարաշրջանի սկիզբը<sup>70</sup>:

Աղավնին, որ բարության եւ խոնարհության խորհրդանիշն<sup>71</sup> է, ըստ Ղուկաս Ավերարանիչի իջավ «մարմնաւոր փեսեամբ»<sup>72</sup>: Այս թոչուր Պաղեստինում սուրբ էր համարվում. նրան չէին ուրբում, չէին որսում ու չէին սպանում<sup>73</sup>: Ըստ հրեա ռաբբիների՝ Ծննդոց գրքի Ա 2 համարում ջրերի վրա շրջող Աստծո Նոգին աղավնու նման էր ճախրում՝ գեղեցկություն եւ կարգավորություն մտնելով փիեղերի մեջ, ուստի պատահական չէր, որ Հիսուսի վրա Նոգին աղավնակերպ իջավ<sup>74</sup>:

Սուրբ Նոգու էջքից հետո Ղուկաս եւ Մարկոս ավերարանիչները խոսում են Երկնքից հնչող ձայնի մասին. «Ղո՛ւ եւ Որդի իմ սիրելի, ընդ քեզ հաճեցայ»<sup>75</sup> (Մարկ. Ա 11, Ղուկ. Գ 22): Երկնքից հնչող ձայնի մասին խոսում են նաև պարականոնները՝ հավելելով մի շարք

65 Տե՛ս «Четвероевангелие», էջ 73.

66 Անդ: Նկատենք, որ Ղուկասը նշում է, թե աղավնու էջքը եղել է աղոթելու ժամանակ, հնարավոր է, աղոթքը եղել է մկրտությունից հետո:

67 Տե՛ս «Апокрифы древних христиан», էջ 66:

68 Այս համարի գուցանեղ գրում ենք Նիկողեմոսի Ավերարանում. «Եւ ես մկրտում էի Նրան Նորդանան գետում եւ փեսա Սուրբ Նոգուն՝ Նրա վրա աղավնու կերպարանքով նստած» («Книга Апокрифов», с. 286), Апокрифы древних христиан», с. 71. «Толковая Библия», с. 76, Նամակապում, էջ 65:

69 «Апокрифы древних христиан», с. 68.

70 Տե՛ս Քիներ էջ 51, 300, New Bible Commentary, էջ 910:

71 Տե՛ս Barclay, The Gospel of Mark, էջ 21, New Bible Commentary, էջ 1028:

72 Սուրբ Նոգու՝ որպես աղավնի իջնելու մասին մանրամասն փնտռելու համար՝ «Толковая Библия», էջ 76-77:

73 Նկատենք, սակայն, որ Սուրբ գրքում առկա են փնտրելիներ, որ խոսում են աղավնու ծխական գոհարությունների մասին (փնտ՝ Ղուկ. Ե 7, ԺԲ 6-8, Ղուկ. Բ 24):

74 Տե՛ս Barclay, The Gospel of John 1, 83, «The Oxford Bible Commentary», էջ 889.

75 Մարթեոսի Ավերարանում «Ղա՛ւ է Որդի իմ սիրելի, ընդ որ հաճեցայ» (Մարթ. Գ 17):

իրենց հապուկ փոփոխություններ և մոծումներ: Ըստ Էբիոնիկոսների Ավերաբանի՝ երկնքից լաված ձայնն այսպիսին էր. «Դու ես Իմ սիրելի Որդին (սա, ի դեպ, Սաղմ. Բ 7-ից է - Ա.Մ.), Քո մեջ է Իմ բարեհաճությունը: Եւ նորից, Այսօր Ես ծնեցի Քեզ: Եւ նույն ժամին մեծ լույս լուսավորեց ամեն ինչ շուրջը: Երբ Հովհաննեսը այդ րեւսավ, նա ասաց Նրան. «Ո՛վ ես Դու, Տէր»: Եւ նորից երկնքից ձայնը հայարեց նրան. «Դա իմ սիրելի Որդին է, Նրանում է Իմ բարեհաճությունը»<sup>76</sup>, իսկ Նիկողեմոսի Ավերաբանը մարթեոսյան հապվածին հավերում է «Նրան լսեցիք» պարզերը, ինչպես Տիմոսի Պայծառակերպության պահին (Մարթ. ԺԷ 5, Մարկ. Թ 6, Դուկ. Թ 35), որից հետո Մկրտիչը դարձյալ խոսում է իր մասին. «Եւ այժմ ես Նրա կարապետն եմ, ես իջա հայարելու ձեզ, որ մի փոքր ժամանակ ես եւ Ինքը՝ Որդին Աստուծո, կիջնի բարձունքից, կայցելի ու կգա մեզ՝ խավարի եւ մահվան սարվերի մեջ ապրող-ներինս մոտ»<sup>77</sup>: Երկնքից հնչող ձայնը երեաների համար նորույթ չէր. այն հանդիպում է նաեւ Սաղմոս ԻԸ 3-ում: Հուդայականության մեջ գոյություն ունեւ «בַּתְּרָא» (bath Qol, թրգ.՝ «ձայնի դուստր») գաղափարը: Նրեաները հավաքում էին, որ գոյություն ունի մի քանի երկինք, որոնցից ամենավերինում բազմած է Աստված: Եզակի դեպքերում այդ երկինքը բացվում էր, եւ Աստված խոսում էր այնպեղից, սակայն ժողովրդին հասնում էր լոկ արձագանքը: Քրիստոսի պարագայում ձայնը եկավ հարակ ու հասկանալի<sup>78</sup>: Կարծիք կար, որ ձայնը գալիս էր այն մարդկանց համար, ովքեր եկել էին մարգարեանալու<sup>79</sup>: Ամեն դեպքում հարակ է, որ երկնքից հնչած ձայնը ապացուցում էր Հովհաննեսին ու ժողովրդին Տիմոսի աստվածային արժանիքը:

Քրիստոսի Մկրտության հետ կապված մեկ հարց, սակայն, դեռ մեզ համար բաց է մնում. ինչո՞ւ Տիմոս եկավ մկրտության: Ենթադրելի պարճառները շարք են.

**ա.** Դրա նպատակ է դիպվում Քրիստոսի ինքնաբացահայտումն Իսրայելի եւ Հովհաննես Մկրտչի առջեւ որպես Մեսիա, որպեսզի պարզ դառնար վերջապես, թե ո՞վ էր «երկնից Եկողը» (հմմտ. Յովհ. Ա 31)<sup>80</sup>:

**բ.** Որոշ աղբյուրներ նշում են, որ մկրտվելով՝ Տիմոս ցույց էր տալիս իր բացառիկ խոնարհությունը<sup>81</sup>:

**գ.** Իր մկրտությամբ Տիմոս ցույց էր տալիս եւ հիմնադրում էր ճշմարիտ՝ քրիստոնեական մկրտությունը<sup>82</sup>:

**դ.** Տիմոսի մկրտությունը նախապարաստություն էր Իր գործունեությունը սկսելու համար<sup>83</sup>:

«Ի վաղիս անդր կա՛յր Յովհաննէս, եւ յաշակերտաց անտի նորա՝ երկու: Եւ նայեցեալ

76 “Апокрифы древних христиан”, с. 66.

77 “Книга Апокрифов”, с. 286.

78 Տե՛ս Barclay, The Gospel of Mark, էջ 20. Толковая Библия, էջ 77. Քիներ, էջ 148:

79 Տե՛ս Քիներ, էջ 52:

80 Տե՛ս Barclay, The Gospel of Luke, էջ 37:

81 Տե՛ս “Толковая Библия”, էջ 75-76, “The Navarre Bible”, Saint Mark’s Gospel, Second edition, 1989, էջ 70 (այսուհետեւ՝ “The Navarre Bible”):

82 Տե՛ս «Տերունական րոներ», էջ 63:

83 Տե՛ս Дани, էջ 193:

ընդ Յիսուսի՝ զի գնայր, ասէ. Ահա՛սաիկ Քրիստոս Գառն Աստուծոյ: Լուսն ի նմանէ երկու աշակերպքն՝ զի խօսէր, եւ գնացին զհետ Յիսուսի» (Յովհ. Ա 35-37): Բնական է, որ Նովիանները՝ որպէս ժողովրդի մեջ ընդունված մարգարե, ունենար իր հետեւորդներն ու աշակերպները, ինչպէս հինկրականական որոշ մարգարէներ<sup>84</sup>: Նովիաններն Ավերաբանիչը նշում է, որ Մկրտիչն իր երկու աշակերպներին մարնացույց արեց Քրիստոսին՝ նրան վերստին Աստծո Գառ անվանելով, եւ նրանք հետեւեցին Տիստոսին ու դարձան Նրա աշակերպները: Այդ երկուսի անունները բացահայտելը դժվար չէ. առաջինը Սիմոն Պետրոսի եղբայր Անդրեասն էր (Յովհ. Ա 40), մյուսը՝ իր մասին միշտ անհայտությամբ խոսող (հմմտ. Յովհ. ԺԳ 23, ԺԸ 15) Նովիանները՝ Ավերաբանի հեղինակը<sup>85</sup>: Որոշակիորեն բացահայտված է նաեւ Նովիանների աշակերպների կենցաղը, այն է՝ աղոթքը (հմմտ. Ղուկ. ԺԱ 1) եւ ժուժկալ պահեցողությունը (հմմտ. Մատթ. Թ 14, Մարկ. Բ 18, Ղուկ. Ե 33): Գործք Առաքելոց գրքում (ԺԸ 25, ԺԹ 1-7) դեռեւս խոսվում է Եփեսոսում Մկրտչի հետեւորդների գոյության մասին: Մինչեւ այսօր էլ Իրաքի եւ Իրանի որոշ շրջաններում գոյություն ունեն «մանդէներ» կոչվող աղանդավորական փոքրիկ համայնքներ, որ իրենց Նովիաններն Մկրտչի վարդապետության կրող են համարում: Սակայն ԺԷ դարում միսիոներների կողմից բացահայտված այս համայնքի կիրառած գրականությունը սրբեղծվել է Ը դարում, ինչը քիչ հավանական է դարձնում մանդէներին՝ Նովիաններն Մկրտչի վերաբերյալ ունեցած տեղեկությունների պատմական ճշմարտացիությունը<sup>86</sup>:

Մկրտչի մասին մյուս կարեւոր տեղեկությունը դարձյալ պալիս է Ռ Ավերաբանիչը՝ նշելով, որ բանի դեռ նա չէր բանարարվել. «Մկրտէր եւ Յովիաններն ի յԱյնեմովն, մերձ առ Սաղիմ, զի ջուրք բազումք էին անդ. եւ գային՝ եւ մկրտէին» (Յովհ. Գ 23-24): Պարճառ Բերեղով ջրերի առաքությունը մկրտության համար՝ Նովիաններն Ավերաբանիչը նշում է, որ այժմ Կարապետը մկրտում էր «յԱյնեմովն, մերձ առ Սաղիմ»<sup>87</sup>: Թեւեւ այսօր բավական բարդ է ճշգրտորեն գտնել այս վայրը, այնուամենայնիվ, ուսումնասիրողները որոշ կարծիքներ արտահայտում են: Ավերաբանից կարելի է երկու բան հստակ իմանալ՝ Այնեմը գտնվում է Նրեաստանի փարածքում (հմմտ. Յովհ. Գ 22) եւ Նորդանանից արեւմուտք (հմմտ. Յովհ. Գ 26)<sup>88</sup>: Ըստ W. F. Albright-ի՝ Այնեմը գտնվում է այժմյան Նաբլուսից հյուսիս-արեւելք՝ Վադի Ֆարախ ակունքի մոտ (ըստ Բ. Եղիայեանի՝ «այնեմ» թարգմանվում է «ակունք»<sup>89</sup>, հանդիպել ենք նաեւ «ջրհորներ»<sup>90</sup> թարգմանությանը), այնպեղ որպեղ ժամանակին Սամարիան

84 Տե՛ս «Христианство», էջ 271:

85 Տե՛ս Толковая Библия», էջ 1003, Barclay. The Gospel of John 1, էջ 85-86, 88. «New Bible Commentary», էջ 1028, «Четвероевангелие», էջ 77, «Մարդու Որդին», էջ 59:

86 Տե՛ս «Иисус и Евангелия», էջ 267, հմմտ. Թ., «Յովիաններն Մկրտիչ» («Սիմոն», 1934, Ա, էջ 9):

87 «Новый Завет на Греческом и Русском языках», Москва, 2002 (այսուհետեւ՝ «Новый Завет на Греческом») հունարեն փարբերակը պալիս է. «εν Αἰνὸν ἐγγύς τοῦ Σαλέμ» (en Aion engus tu Salim), սակայն «Библия, Книги священного писания Ветхого и Нового Завета», 1992, (այսուհետեւ՝ «Библия») ուսերեն թարգմանության մեջ Այնեմը թարգմանված է Енон:

88 Տե՛ս «Толковая Библия», էջ 1027-1028. Բառարան Սուրբ Գրոց, Տպագրութիւն Ա. Յակոբ Պոյաճեան, Կոստանդնուպոլիս, 1881, էջ 33 (այսուհետեւ՝ «Բառարան Սուրբ Գրոց»):

89 Եղիայեան, էջ 922:

90 «Жизнь Иисуса», с. 802.

է եղել<sup>91</sup>: Բավական համընկնում են Մաղաքիա արք. Օրմանյանի, Բ. Եղիայեանի և Սուրբ Գրոց բառարանի կարծիքները: Ըստ դրանց՝ Այնտոնը Բերթան քաղաքից 8-10 մղոն հարավ ընկած Սկյութապոլիսն է, կամ դրանից 10-12 կմ հարավ ընկած մի քաղաք, որ հայերն է Թեյ-Էլ-Սարեն կամ Թեյ-Էլ-Նամբան անուններով<sup>92</sup>:

Այնուհետև Նովիաննես Ավերարանիչը գրում է. «Եւ եղև ինդիր յաշակերպացն Յովհաննու ընդ Տրէի՝ վասն սրբութեան. եկին առ Յովհաննէս՝ և ասեն ցնա. Ռաբբի, որ էրն ընդ քեզ յայնկոյս Յորդանանու, որում դուն վկայեցեր, ահա առիկ նա մկրտէ՝ և ամենեքին գան առ նա» (Յովհ. Գ. 25-26): Այս վեճը սկսվել էր ինչ-որ առիթով. հրեայի<sup>93</sup> հանդիմանությունը՝ ուղղված Նովիաննեսի աշակերպներին՝ ի հակադրություն Տիտուսի<sup>94</sup> և Նրա աշակերպների մկրտության<sup>95</sup>: Վեճից վրդովված՝ աշակերպները մի քննակ բողոքով են լցվում և դիմում Նովիաննեսին՝ ըստ երեսուրթին հույս ունենալով, որ նա նա պիտի վրդովվի և հարցը լուծի իրենց օգտին<sup>96</sup>, սակայն Նովիաննեսի պարասխառը միանգամայն այլ է լինում. «Ո՛չ կարէ մարդ առնուլ յանձնէ՝ և ո՛չ ինչ, եթէ ո՛չ իցէ քուեալ նմա յերկնից ի վերուստ: Դուք ձեզե՛ն վկայէք ինձ, զի ասացի ձեզ՝ թէ չեմ ես Քրիստոսն, այլ թէ առաքեալ եմ առաջի նորա: Որ ունի հարսն, նա՛ է փեսայ. իսկ բարեկամ փեսային՝ որ կայ ևս լսէ նմա, ուրախութեամբ ուրախ լինի վասն ձայնի փեսային. արդ՝ այս ուրախութիւն որ իմս է, լցեալ է: Նմա պարզ է աճել, և ինձ մեղմանալ» (Յովհ. Գ. 27-30): Այս հարվածը հայերն է որպէս Մկրտչի վերջին վկայություն Քրիստոսի մասին: Նրեաների մեջ օրենք էր, որ ուղարկվածը պիտի գործեր ուղարկողի իշխանությամբ՝ մնալով իրեն հանձնարարված առաքելության սահմաններում<sup>97</sup>, ուստի Մկրտչիչը, ընդունելով Տիտուսի առավելությունը, նշում է, որ ոչ ոք չի կարող ավելին հանձն առնել, քան դա արված է Աստուծոյ «յերկնից ի վերուստ»<sup>98</sup>, ապա հիշեցնում է իր խոսքերը, որ ինքը լոկ Կարապետն է Քրիստոսի (Յովհ. Ա 15, 20, 27, 30), որից հետո ներկայացնում է հրեական գեղեցիկ հարսանեկան ավանդույթ, որը կոչվում էր **שושבן** (shoshben)<sup>99</sup>: Նրեական հարսանիքներում «փեսայի բարեկամը» հափուկ և պարվաժոր պաշտոն էր. նա կապող օղակ էր հարսի և փեսայի միջև: Փեսայի բարեկամն էր կազմակերպում պսակը, հրավերներ անում, ղեկավարում խնջույքի ընթացքը, սակայն ամենից կարևորը նրա պաշտոնում հարսի սենյակի հսկումն էր, որպէսզի ոչ ոք, բացի փեսայից, ներս չմտնի: Նա բացում էր դուռը միայն այն ժամանակ, երբ խավարի մեջ լսում էր փեսայի ձայնը: Դրանից հետո

91 “Новый библейский словарь”, Библиейские персонажи, Санкт-Петербург, 1999, էջ 157 (այսուհետև՝ “Новый библейский словарь”), “Христианство”, էջ 271. NIV Bible, էջ 1567-ի փոփոխակ:

92 Նմմր, «Նամապարտմ», էջ 89: «Բառարան Սուրբ Գրոց», էջ 33: Եղիայեան, էջ 922:

93 Սուրբ գրքի հունարեն, ռուսերեն և անգլերեն փարբերակներում հոգևակի թվով է՝ «հրեաների»:

94 Այն, որ Տիտուսը չէր մկրտում, այլ աշակերպները, ապացուցված է Ավերարանի հաջորդ գլխում (Յովհ. Դ. 2): Չնայած սրան՝ կան կարծիքներ, որ Տիտուսը մկրտել է (այս հարցի վերաբերյալ տես **Данн**, էջ 193-194, “Толковая Библия”, с. 1027): Տիտուսի մկրտվածների թվում պետք է լինեին իր աշակերպները, անգամ նրանք, ովքեր մկրտվել էին Նովիաննեսից («Նամապարտմ», էջ 89, “Жизнь Иисуса”, էջ 805):

95 Տես “Толковая Библия”, с. 1028, “Четвероевангелие”, էջ 87:

96 Տես «Նամապարտմ», էջ 89-90, “Толковая Библия”, էջ 1028, “Четвероевангелие”, էջ 87:

97 Տես **Քինը**, էջ 306:

98 “Толковая Библия”, с. 1029, Barclay. The Gospel of John 1, p. 142.

99 Այս բառը «shoshvin» արարասանությամբ եբրայերենից թարգմանաբար նշանակում է «ընկեր, գործակից, լավագույն մարդ» (The complete Hebrew-English dictionary by Reuben Alcalay, Massada Publishing co. Ramat-gan-Jerusalem, 1970, էջ 2575, Barclay. The Gospel of John 1, էջ 143. **Քինը**, էջ 306:

նա պետք է ուրախ հեռանար, քանի որ իր առջև դրված առաջադրանքը կատարված էր<sup>100</sup>։ Այս օրինակի մեջ Մկրտիչը Նիսուսին է վերագրում փեսայի դերը, իսկ ինքն իրեն համարում է բարեկամ, որ օգնեց Նիսուսին հանդիպել ժողովրդի հետ։ Եւ քանի որ այժմ ամեն ինչ կատարված է, Մկրտիչը, կատարյալ ուրախությամբ է լքում ասպարեզը՝ այն թողնելով իրենից հզորին. «Նմա պարտ է աճել, և ինձ մեղմանալ» (Յովհ. Գ. 30)<sup>101</sup>։ Այնուհետև Նովիաննես Ավերաբանիչը գրում է. «Որ ի վերապրն գայ, ի վերոյ է քան զամենայն. որ յերկրէ աստի է, յերկրէ՛ է և յերկրէ՛ խօսի։ Որ յերկնիցն գայ, զոր ինչ երես և զոր լուս, վկայէ՛. և զվկայութիւն նորա ո՛չ որ ընդունի։ Որ ընդունի զվկայութիւն նորա՝ կնքեաց, թէ Աստուած ճշմարիտ է։ Զի զոր Աստուածն առաքեաց՝ զբանս Աստուծոյ խօսի. զի ո՛չ եթէ չափով քայ Աստուած զհոգին։ Հայր սիրէ՛ զՈրդի, և զամենայն ինչ՝ եւր ի ձեռս նորա։ Որ հաւարայ յՈրդի, ընդունի՛ զկեանսն յաիպենականս. և որ ո՛չ հնազանդի Որդոյ, ո՛չ քրեացէ՛ զկեանս. այլ բարկութիւն Աստուծոյ մնայ ի վերայ նորա» (Յովհ. Գ. 31-36)։ Սույն հարվածը բավական խնդրահարույց է. արդյոք խոսքերը Մկրտչինն են, թե՛ Ավերաբանիչին<sup>102</sup>։ Ամեն դեպքում հարկ ենք համարում համառոտ անդրադառնալ դրան։ Ընդհանուր առմամբ հարվածում շեշտվում է Քրիստոս Աստվածորդու առավելությունը երկրային ծագման ցանկացած մեկի, այդ թվում նաև Նովիաննես Մկրտչի հանդեպ։ Աստված ճշմարիտ վկա է համարվում նա, ով քրեակ ու լսել և վկայում է Աստծո խոսքը, այսինքն՝ Աստծո Որդին, և «որ հաւարայ յՈրդի, ընդունի՛ զկեանսն յաիպենականս. և որ ո՛չ հնազանդի Որդոյ, ո՛չ քրեացէ՛ զկեանս. այլ բարկութիւն Աստուծոյ մնայ ի վերայ նորա» (Յովհ. Գ. 36)<sup>103</sup>։

100 Տե՛ս «The Oxford Bible Commentary», էջ 967. **Barclay**, The Gospel of John 1, էջ 143 «Толковая Библия», էջ 1029. «Четвероевангелие», էջ 88:

101 Նմմ. **Barclay**, The Gospel of John 1, էջ 144, «Толковая Библия», էջ 1029:

102 Տե՛ս **Barclay**, The Gospel of John 1, էջ 144:

103 Ավելի մանրամասն տե՛ս **Barclay**, «The Gospel of John 1», էջ 145, «Толковая Библия», էջ 1029-1031, «Жизнь Иисуса», էջ 484, «New Bible Commentary», էջ 1033: